

UDK: 327.33:272-732.2 Franciscus, papa
316.752:272-284(093.2)
272-6623:3(093.2)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: Studeni, 2021.

Jakov RAĐA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška ulica 38
HR - 10 000 ZAGREB
jakovrada@gmail.com

NAJBOLJE POLITIKE U SLUŽBI SVEOPĆEG BRATSTVA

Sažetak

Enciklika *Fratelli tutti* slobodno se može smatrati važnim hermeneutičkim ključem za razumijevanje pontifikata pape Franje jer je on i započeo svoju papinsku službu molitvom za bratstvo u svijetu, a sada je temi bratstva pristupio na cjelovit i angažiran način. U vremenu kada se ekološka kriza prelijeva na ugrožavanje temeljnih odnosa među ljudima, narodima i nacijama, Papa čini svojom sintagmu sv. Franje – *Fratelli tutti*. Enciklika, osim teološkog, ima i izraženi politički profil koji se proteže kroz cijeli dokument kojim se želi utjecati na promjenu shvaćanja politike, ali i na svijesti i savjesti onih koji se politikom bave. Papina nakana, naravno, nije napisati politički manifest Crkve ili zauzeti političku stranu, nego pružiti nadahnuće političarima i utjecati evanđeljem na oblikovanje nove političke kulture. Nadahnuće koje enciklika *Fratelli tutti* želi pružiti politici i političarima sažima se u četiri kriterija za obnovu političkog djelovanja, a to su: tumačenje osjećaja naroda kako bi se omogućilo traganje za općim dobrom (usp.: FT 159), promicanje kulture rada (usp.: FT 161), davanje prednosti posljednjima (usp.: FT 187) i njegovanje duha otvorenosti prema svima (usp.: FT 190). Polazeći od tih kriterija, papa Franjo formulira i stajališta koja dobra politika treba zastupati, a to su: davanje prvenstva općoj namjeni dobara u odnosu na privatno vlasništvo (usp.: FT 120), pozitivna diskriminacija siromašnih i nerazvijenih zemalja (usp.: FT 138), prioritet multilateralne politike u odnosu na onu bilateralnu (usp.: FT 153), prihvaćanje i integracija migranata (usp.: FT 129), uključivanje manjina u širi pojam državljanstva (usp.: FT 131) i isključivanje rata kao političke opcije (usp.: FT 257-258).

Ključne riječi: *Fratelli tutti*, politika, bratstvo, prijateljstvo.

Uvod

Teme bratstva i prijateljstva središnje su kršćanske teme, utemeljene u zapisanoj i predanoj Božjoj riječi, a po učiteljskoj službi pape Franje, osobito njegovoj posljednjoj enciklici *Fratelli tutti* o univerzalnom bratstvu i socijalnom prijateljstvu, odjeknule su ne samo u okvirima Crkve nego i puno šire. Papa Franjo sve želi podsjetiti na jednostavnu istinu da su odnosi najvažniji i da dolaze prije svega. Za kršćane ta je istina plod vjere da je čovjek stvoren na sliku Božju, dok je Bog u sebi odnos između

tri osobe, no papa Franjo želi tu istinu izvesti u svijet i zato ne polazi od vjere koja ga nadahnjuje, nego od iskustva koje je zajedničko svim ljudima i koje ne treba odvajati od Božje riječi.¹ Iz kršćanske perspektive jasno je da bratstvo pretpostavlja mrežu odnosa, onih vertikalnih s izvorima vlastitoga života, kao i onih horizontalnih s drugom braćom i sestrama.

Ipak, ne treba zaboraviti da je tema bratstva imala svoj život i izvan kršćanske perspektive, premda ne u potpunosti izoliran od nje, gdje je odvojena od odnosa i na taj način joj je oduzeta njezina utemeljujuća dimenzija. Kao što s pravom ističe Andrea Grillo, „upravo u trenutku kada ulazi u revolucionarno geslo, bratstvo gubi svoj univerzalni sadržaj i postaje sektaški, nacionalistički i rasni termin: služi isključivanju, a ne uključivanju“.² Bio je potreban svježi pogled prvog Pape iz Latinske Amerike, prvog Pape koji je postao svećenik nakon Drugog vatikanskog koncila i prvog Pape koji ne nosi teret kolonijalizma da bi Crkvi i svijetu otvorio oči za važnost bratstva bez kojega nema ni slobode, ni jednakosti jer su tri riječi revolucionarnog gesla međusobno ovisne i ako nisu u ravnoteži, lako se pretvaraju u svoje suprotnosti. Današnji svijet svu pažnju posvećuje slobodi i jednakosti, ali je napustio logiku bratstva i na taj način se sloboda pretvorila u individualizam, a jednakost u brisanje različitosti, dok su se države zatvorile u sebe, a priroda je dovedena do ruba uništenja. Spasiti slobodu i jednakost, znači izvesti ih iz socijalnog prijateljstva i bratstva jer je u njima polazište, a ne u stalnom naglašavanju slobode i jednakosti.³

Papi je jasno da je jedni način da se odnosi među ljudima i nacijama, ali i odnos prema prirodi, spase od uništenja, staviti naglasak na bratstvo, ali ne ono usko unutar obitelji, grupe, određenog naroda ili nacije, pa čak ni unutar vlastite religijske pripadnosti, nego na univerzalno bratstvo i na njegova konkretna ostvarenja. Papa sanja svijet u kojem bratstvo i društveno prijateljstvo neće ostati samo na riječima, no što je potrebno da bi taj san postao stvarnost? Enciklika *Fratelli tutti* započinje u prvom poglavlju s analizom sjena jednog zatvorenog svijeta, nastavlja u drugom poglavlju s napajanjem na Božjoj riječi, dok u trećem poglavlju razvija središnju temu *De amicitia et de fraternitate*. Sva ostala poglavlja koja slijede zapravo su posljedice i načini za konkretno ostvarivanje onoga što je predloženo u trećem poglavlju. Mi ćemo se u ovom radu posebno posvetiti temi najbolje

¹ Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 46, *Dokumenti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008.).

² Andrea GRILLO, *Uomini... fratelli tutti?* (Assisi: Cittadella editrice, 2021.), 22.

³ Usp.: A. GRILLO, *Uomini...*, 79.

politike u službi sveopćeg bratstva jer je politika, ako je ispravno shvaćena, izraz najveće ljubavi, pripada strukturama dobra i bez nje nije moguće ideje pretvoriti u iskorake na društvenom planu. U prvom dijelu rada analizirat ćemo politički karakter enciklike *Fratelli tutti*, u drugom dijelu pozabavit ćemo se najvažnijim obilježjima dobre politike u službi sveopćeg bratstva, a u trećem i posljednjem dijelu navest ćemo neka konkretna politička stajališta koja treba zagovarati svaka politika koja ima za svrhu postizanje sveopćeg bratstva.

1. Politički karakter enciklike *Fratelli tutti*

U posljednje vrijeme čini se kako su socijalni nauk, a samim time i politička dimenzija vjere, ponovno postavljeni u središte zanimanja Crkve. U osmoj godini pontifikata papa Franjo izdao je svoju treću encikliku, drugu posvećenu socijalnom nauku, nakon što je prije pet godina enciklikom *Laudato si* u središte pažnje postavio socio-okolišnu krizu.⁴ Ako se apostolska pobudnica *Evangelii gaudium* može smatrati programatskim dokumentom u kojem je papa Franjo iznio svoju viziju Crkve, enciklika *Fratelli tutti* slobodno se može uzeti kao najvjerniji odraz duha njegova pontifikata, i to iz dva razloga. S jedne strane, to je zato jer je posljednja enciklika svojevrсни sažetak Papina učiteljstva u kojem su brojne dosadašnje izjave skupljene i stavljene u širi kontekst razmišljanja,⁵ a s druge strane, ova je enciklika posvećena temi koja je Papi ne samo prirasla srcu nego predstavlja hermeneutički ključ za razumijevanje čitavog njegova pontifikata. Naime, kako s pravom podsjeća Antonio Spadaro, ali i drugi autori, upravo su riječi molitve za bratstvo u svijetu bile način kako se Franjo odabrao predstaviti Crkvi neposredno nakon što je izabran za Papu i na taj je način bratstvo učinio violinskim ključem svoje službe.⁶

Laudato si i *Fratelli tutti*, dvije socijalne enciklike koje u razmaku od pet godina dolaze jedna za drugom, sasvim sigurno nisu nešto što bismo očekivali od papinskog učiteljstva, no i to predstavlja poruku od nemale važnosti. Očito je da Papa iz svoje jedinstvene pozicije vidi kako situacija sa svijetom i u svijetu nije sve bolja, nego sve gora; da se ugrožavanje

⁴ Usp.: Papa FRANJO, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom* (24. V. 2015.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.), br. 139 (dalje: LS).

⁵ Usp.: Papa FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu* (3. X. 2020), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.), br. 5 (dalje: FT).

⁶ Usp.: Antonio SPADARO, „*Fratelli tutti. Una guida alla lettura*“, *La Civiltà Cattolica* 4088, 4 (2020.), 105; Luigino BRUNI, „*Guide to Reading Fratelli tutti*“, *SEDOS Bulletin* 52, 11/12 (2020.), 2.

stvorenoga prelilo u ugrožavanje temeljnih odnosa među ljudima, narodima i nacijama. Svjedoci smo kako su se u posljednjih pet godina otvorili novi politički izazovi, a u medijskom prostoru pojavile su se nove riječi koje ih opisuju, poput *Brexit*, *MAGA*, *Covid-19*, *BLM*, *lockdown*, *cancel culture*, *QAnon*, *woke*-kultura i druge koje ne svjedoče o većem zajedništvu, nego o produbljivanju podjela i krizama na globalnom planu.⁷ O nazadovanju u našim danima Papa piše:

„Rasplamsavaju se vjekovni sukobi za koje se smatralo da su prevladani, ponovno se rađaju zatvoreni, ekstremistički, pretjerani i agresivni nacionalizmi. U nekim zemljama ideja narodnoga i nacionalnoga jedinstva pod utjecajem različitih ideologija donosi nove oblike sebičnosti i gubitak socijalnog osjećaja pod krinkom obrane nacionalnih interesa.“⁸

Upravo ti novi oblici sebičnosti upućuju na odgovor zašto je, nakon enciklike *Laudato si*, papa Franjo posegnuo za još jednom sintagmom Siromaška iz Asiza i novoj enciklici dao naslov *Fratelli tutti* pronalazeći nadahnuće u svetome Franji „koji je sebe doživljavao bratom sunca, mora i vjetra“, znajući „kako je još više sjedinjen s onima koji su bili kao i on, od krvi i mesa“.⁹

S obzirom na temu ovoga rada koji pristupa enciklici *Fratelli tutti* iz perspektive najbolje politike u službi sveopćeg bratstva, možemo si za početak postaviti općenito pitanje o povezanosti ove enciklike i politike. Sama enciklika sastoji se od uvoda, osam poglavlja i dodatka s molitvama, a za našu je temu od središnje važnosti peto poglavlje koje upravo nosi naslov „Najbolja politika“ i tiče se one politike koja polazi od socijalnog prijateljstva među narodima i nacijama, a teži ostvarenju bratstva i služenju istinskom općem dobru.¹⁰ No, bilo bi pogrešno ograničiti politički

⁷ Istraživanje BBC-a pokazuje da je došlo do porasta nejednakosti u svijetu od pojave pandemije Covid 19. Najbogatiji ljudi na svijetu povećali su svoje bogatstvo za 27,5 %, a vlasnici industrija za čak 44 %. U isto vrijeme Svjetska banka najavila je da će prvi put u dvadeset godina na cijelome svijetu rasti ekstremno siromaštvo. Usp.: <https://www.bbc.com/news/business-54446285> (28. 9. 2021.).

⁸ FT 11.

⁹ FT 2.

¹⁰ „Sveopće bratstvo i socijalno prijateljstvo dva su različita i komplementarna načina življenja ljubavi. Prva – sveopće bratstvo – tiče se veze koja nas ujedinjuje kao braću s čitavim čovječanstvom i čini nas odgovornima za sudbinu svih ljudi; druga – socijalno prijateljstvo – odnosi se na osobe s kojima smo u direktnom kontaktu i s kojima razvijamo neposredne odnose u različitim područjima udruženog života.“ Giannino PIANA, „A proposito dell’enciclica *Fratelli tutti* di papa Francesco. Per una politica della fraternità e dell’amicizia“, *Oikonomia* 1 (2021.), 4.

doseg ove enciklike samo na peto poglavlje jer ako je istina da se svaki dokument papinskog učiteljstva prije svega treba promatrati iz teološkog profila, enciklika *Fratelli tutti* nema samo teološki nego i izraženi politički profil koji se proteže kroz cijeli dokument. Riječ politika i njezine izvedenice pojavljuju se u enciklici preko sto puta što ukazuje da se ne radi o usputnoj temi, nego o političkom karakteru jedne enciklike kojom se želi utjecati na promjenu shvaćanja politike, ali i na svijesti i savjesti onih koji se politikom bave. Ipak, politički karakter enciklike *Fratelli tutti* treba shvatiti na ispravan način jer Papina nakana nije bila napisati politički manifest Crkve ili zauzeti političku stranu, nego pružiti nadahnuće političarima i utjecati evanđeljem na oblikovanje nove političke kulture.

To da *Fratelli tutti* najblaže rečeno nije politički indiferentan dokument, vidi se već na početku prvog poglavlja kada Papa postavlja dijagnozu i pruža svoju definiciju političkog djelovanja. Papa piše:

„U mnogim se zemljama danas pribjegava političkim mehanizmima razdraživanja, huškanja i polarizacije. Na razne se načine drugima niječe pravo na postojanje ili mišljenje, i u tu se svrhu pribjegava strategiji njihova ismijavanja, pobuđivanja sumnji te njihova diskreditiranja. Istina i vrijednosti koje zastupaju ne prihvaćaju se, i time društvo biva osiromašeno te se svodi na nadmoćnost najjačih. Politički život tako više nije zdrava rasprava o dugoročnim planovima za poboljšanje života svih ljudi i unaprjeđenje općeg dobra, nego površne promidžbene tehnike čiji je najviši cilj uništiti drugoga. U ovoj kukavnoj igri diskvalifikacija manipulira se raspravom tako da se neprestano održava stanje spora i suprotstavljanja.“¹¹

O političkom karakteru enciklike *Fratelli tutti* svjedoči i izvor njezina nadahnuća, a to je susret pape Franje s Ahmadom al-Tayyebom, velikim imamom Al-Azhara u Kairu, koji se održao u Abu Dhabiju od 3. do 5. veljače 2019. godine, a koji nije bio „običan diplomatski čin, nego razmišljanje u duhu dijaloga i zajedničkog zalaganja“.¹² Radi se o susretu dvojice vjerskih poglavara koji je prvenstveno sigurno imao međureligijsku dimenziju, ali mu se ne mogu oduzeti važne političke implikacije na međunarodnom planu jer je iz susreta proizašla „Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot“¹³ koja se dotakla važnih političkih tema kao što su siromaštvo, rat i mir, raspodjela prirodnih resursa, obiteljske politike, ekstremizam, prisilno raseljavanje, vladavina prava,

¹¹ FT 15.

¹² FT 5.

¹³ Papa FRANJO – Ahmed AL-TAYYIB, „Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot (4. II. 2019.)“, *Vrhbosnensia* 23, 1 (2019.), 373-380.

očuvanje okoliša, politika državljanstva i odnos prema manjinama, prava žena, djece i ostalih ugroženih. Papa Franjo i imam Al-Tayyib prepoznali su se kao braća i posvjedočili da se u svijetu gdje se politika pretvorila u umijeće održavanja sukoba može graditi suživot na temelju bratstva koje predstavlja „jedinu istinsku alternativu koja izaziva i ograničava apokaliptično rješenje“.¹⁴

Politika je po svojoj naravi briga za opće, za narod, ali i za narode, a takva je po sadržaju, ali i načinu pisanja i argumentacije i enciklika *Fratelli tutti*. Kao što dobro uočava Giuseppe Savagnone, novom enciklikom papa Franjo nastavlja razvijati proces koji je započeo s prethodnom enciklikom *Laudato si*, a to je izmjena same naravi onoga što zovemo enciklika. Savagnone objašnjava kako se enciklikom tradicionalno smatralo Papino pismo biskupima, a preko njih vjernicima, dok su enciklike pape Franje upućene svim ljudima, vjernicima i nevjernicima, „jer se više ne može računati s premisom vjere, te je stoga smisao poruke doprinos općem promišljanju“.¹⁵ Sam Papa objašnjava tu promjenu riječima:

„nudim ovu socijalnu encikliku kao svoj skroman doprinos daljnem promišljanju u nadi da ćemo se, suočeni s današnjim pokušajima odbacivanja i ignoriranja drugih, pokazati sposobnima odgovoriti novim snom o bratstvu i društvenom prijateljstvu koji neće ostati samo na riječima. Iako sam je pisao iz kršćanskih uvjerenja koja me nadahnjuju i podržavaju, nastojao sam da ovo razmišljanje bude poziv na dijalog svim ljudima dobre volje.“¹⁶

Pisati svima, vjernicima i nevjernicima, nesumnjivo znači izaći iz okvira okružnice Crkvi i pretvoriti encikliku u pismo svijetu kojim se razvija politička dimenzija vjere pružajući temelj za novo uređenje odnosa, ne samo među pojedincima i unutar pojedinih naroda nego i međunarodnih odnosa.

Posljednji razlog koji želim istaknuti u prilog političke relevantnosti enciklike *Fratelli tutti* tiče se načina na koji Papa gradi svoju argumentaciju, a to nije polazeći od objavljenih činjenica, nego od suočavanja sa stvarnošću i od analize znakova vremena, dok se teološka perspektiva ostavlja za posljednje poglavlje u nizu. Utječući na strukturu enciklike, na ovaj način Papa još jednom indirektno poručuje da se ne želi zatvoriti, nego otvoriti, da se želi obratiti i onima koji se ne prepoznaju u Crkvi i

¹⁴ A. SPADARO, „*Fratelli tutti*. Una guida alla lettura“, 106.

¹⁵ Giuseppe SAVAGNONE, *Fratelli tutti e la sfida della fraternità* (13. X. 2020.), <https://www.giustiziainsieme.it/it/cultura-e-società/1342-la-sfida-della-fraternità?hitcount=0> (28. IX. 2021.).

¹⁶ FT 6.

zato, „iako piše iz kršćanskih uvjerenja, izabire koristiti jezik iskustva i razuma, suočavajući se s dramatičnim problemima koji su pred očima vjernicima i nevjernicima, kucajući na savjesti ne Božjim otajstvima, nego dostojanstvom čovjeka“.¹⁷ Upravo ovaj i ovakav način komunikacije kojim se ne polazi od vjere, nego od iskustva i od vrijednosti na kojima, očito samo deklarativno, počiva dominantna kultura, daje Papi za pravo tražiti da se Crkvu ne zatvara u geto vlastitih uvjerenja jer se ona ne može odreći „političke dimenzije egzistencije koja uključuje posvećivanje stalne pažnje općem dobru i brzi za cjelovit ljudski razvoj“.¹⁸ Papa zaključuje: „želimo biti Crkvom koja služi, koja izlazi iz kuće, izlazi iz svojih hramova, izlazi iz svojih sakristija kako bi pratila život, podupirala nadu i bila znak jedinstva [...] da bi podizala mostove, rušila zidove i sijala sjeme pomirenja“.¹⁹

2. Četiri obilježja dobre politike u službi sveopćeg bratstva

Već smo spomenuli kako je peto poglavlje enciklike *Fratelli tutti* posvećeno najboljoj politici „koja je sposobna ostvariti bratstvo polazeći od naroda i nacija koji žive socijalno prijateljstvo“²⁰ i koja stoji u službi istinskoga općeg dobra. Možemo se pitati, koju politiku papa Franjo vidi kao najbolju za postizanje sveopćeg bratstva, no odgovoru ćemo se lakše približiti ako krenemo od toga koje politike predstavljaju pogrešan put i udaljuju od zadanog cilja. Na današnjoj svjetskoj pozornici čini se da su dvije političke orijentacije prevladale sve ostale, a to su liberalizam i populizam. Čovječanstvo ima izbor nastaviti s gotovo pola stoljeća dugim projektom neoliberalne ekonomije, koja produbljuje ekonomski dug, temelji se na globalizacijskim procesima koji brišu kulturne razlike i gomilaju bogatstvo u

¹⁷ G. SAVAGNONE, *Fratelli tutti e la sfida della fraternità*.

¹⁸ FT 276.

¹⁹ FT 276; usp.: Papa FRANJO, *Omelia del Santo Padre nella Basilica minore del Santuario »Virgen de la Cardidad del Cobre« a Santiago di Cuba* (22. X. 2015.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150922_cuba-omelia-santiago.html (28. 11. 2021.). Jedna od karakteristika pape Franje, prvo kao svećenika, potom kao nadbiskupa Buenos Airesa, a prije svega kao ljubitelja misli teologa Romana Guardinija, stalan je pokušaj povezivanja teorije i prakse koje se ne isključuju, nego se međusobno nadopunjuju u jednom cjelovitom, personalističkom pogledu na čovjeka. Papa Franjo u svemu želi graditi mostove i ostvarivati susrete, dovesti do spoja vjere i svakodnevnog života. Usp.: Monica SIMEONI (ur.), „Introduzione“, Monica SIMEONI, *Fratellanza e amicizia sociale in Francesco*. *Fratelli tutti* (Padova: Gabrielli, 2021.), 20-21.

²⁰ FT 154.

rukama već bogatih pojedinaca, ili se okrenuti suverenističkim pokretima koji govore o osnaživanju srednjeg sloja koji živi od svojega rada, jačanju nacionalnih država i odbacivanju političke korektnosti koju nameću socijalne, financijske i obrazovne elite.²¹ No, jesu li stvari tako jednostavne? Liberalna politička vizija koja počiva na slobodi pojedinaca i na uvjerenju da je slobodno tržište najučinkovitiji način raspodjele dobara iznjedrila je neke kulturne dosege kao što su ljudska prava, univerzalna težnja vladavini zakona, snažne međunarodne institucije koje nastoje štititi opće dobro, rasnu jednakost i mir, a Crkva je te dosege snažno cijenila, ne zaboravljajući pritom mnoge negativne aspekte liberalne vizije u kojoj nisu svi pronašli mjesto za sebe, konzumizam, materijalizam, individualizam i nedostatak zajedničkog programa za sve. Upravo se na kritici liberalnog projekta i neuspjesima globalizacije razvijaju suvremeni populistički pokreti, no je li u njima rješenje? Kao što s pravom ističe profesorica Anna Rowlands prilikom predstavljanja enciklike *Fratelli tutti* u Rimu, ali i drugi autori, populizam se hrani željom za stabilnošću, ljudskom potrebom za korijenima i radom koji ispunja, ali ostavlja prostor neprijateljstvu koje iskrivljuje te želje; dok liberalizam obećava slobodu, ali završava u egocentričnom individualizmu i ne razumije da su životi ljudi, naroda i nacija intimno isprepleteni.²²

Postoji ipak nešto što povezuje liberalizam i populizam, a to je zajednički prijezir prema slabima koji se može „skrivati iza populizama koji ih demagoški iskorištavaju u svoje svrhe, ili oblika liberalizma koji služi gospodarskim interesima moćnika. U oba slučaja postaje teško zamisliti otvoreni svijet u kojem ima mjesta za sve, uključujući i najslabije, i koji poštuje različite kulture“.²³ Ono što također povezuje liberalizam i populizam, iskrivljeno je poimanje riječi „narod“ koju Papa vidi kao temeljni aspekt društvene stvarnosti koji ukazuje da je „društvo više od zbroja pojedinaca“ i da je moguće „osmisliti zajedničke ciljeve koji nadilaze razlike i na taj način ostvariti neki zajednički plan“.²⁴ Nasuprot tome, liberalizam griješi jer narod svodi na običnu logičku kategoriju koja u globaliziranom svijetu sve više gubi na važnosti i na smislu, a populizam narod pretvara

²¹ Usp.: Damian HOWARD, „Saving liberalism from itself“, *The Way* 60, 1 (2021.), 21.

²² Usp.: Anna ROWLANDS, *Intervento alla Conferenza sulla Lettera Enciclica Fratelli tutti del Santo Padre Francesco sulla fraternità e l'amicizia sociale* (4. X. 2020.), <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/10/04/0505/01161.html#PROFESORESSA> (28. 9. 2021.); Suzanne MULLIGAN, „Builders of a New Social Bond. Reflections on *Fratelli tutti*“, *The Furrow* 12 (2020.), 650.

²³ FT 155.

²⁴ FT 157.

u mističnu i anđeosku kategoriju koja opravdava kao dobro sve što narod čini. Papi je stalo objasniti kako narod nije politički indiferentna kategorija, ali se treba čuvati i od političke instrumentalizacije naroda. Što je dakle narod? Za Papu je to „mitska kategorija“. Naime,

„kada objašnjavaš što je narod, koristiš logičke kategorije jer to jednostavno moraš objasniti: one nam sigurno trebaju. Ali time ne objašnjavaš kakav je osjećaj pripadati narodu. Riječ ‘narod’ ima dublje značenje koje se ne može objasniti logički. Biti dijelom naroda, znači biti dijelom zajedničkoga identiteta koji se sastoji od društvenih i kulturnih veza. A to nije nešto što se događa automatski, već naprotiv: to je spor, težak proces... prema zajedničkom projektu.“²⁵

2.1. Prvo obilježje dobre politike u službi sveopćeg bratstva: traganje za općim dobrom

Dolazimo tako do prvog obilježja dobre politike, a to je ona koja je kadra „protumačiti osjećaje nekog naroda“, „njegovu kulturnu dinamiku i velike tendencije u društvu“, a sve to kako bi se „okupljanjem i vođenjem“ omogućio trajni projekt „preobrazbe i rasta [...] u traganju za općim dobrom“.²⁶ No, možemo se upitati, ne pozivaju li se upravo populistima na osjećaje naroda, na velike tendencije u društvu i na projekte preobrazbe? Papa je svjestan te zamke i zato pojašnjava: „živ, dinamičan narod, narod s budućnošću jest onaj koji je stalno otvoren za nove sinteze, sposoban u svoje krilo prihvatiti ono što je različito“.²⁷ Papa vidi razliku između dobre politike i populizma u otvorenosti i zatvorenosti, raspirivanju najnižih sebičnih sklonosti nekih slojeva društva i razvijanju kulture susreta i dijaloga s drugima. Dobra se politika razvija polazeći od „ljubavi prema vlastitoj zemlji, njezinim ljudima i njihovim kulturnim

²⁵ FT 158.

²⁶ FT 159. Snažna veza koju papa Franjo uspostavlja između politike i naroda plod je utjecaja Guardinijeve misli na Papinu teologiju. Evo što o tome kaže sam Papa: „Guardini razumije pojam ‘narod’ razlikujući ga od prosvjetiteljskog racionalizma koji smatra stvarnim samo ono što može biti shvaćeno od strane razuma i tako izolira čovjeka izvlačeći ga iz prirodnih životnih odnosa. Naprotiv, narod je sažetak onoga što je u čovjeku izvorno, duboko i bitno. U narodu, kao u zrcalu, možemo prepoznati područje djelovanja Božjih sila“. Papa FRANJO, *Discorso ai partecipanti alla conferenza promossa dal »Romano Guardini stiftung«* (13. XI. 2015.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151113_romano-guardini-stiftung.html (1. 10. 2021.).

²⁷ FT 160.

posebnostima“,²⁸ ali se ne zatvara, nego iz tog bogatstva prihvaća onoga tko je drukčiji i zna cijeliti njegov izvorni doprinos.

2.2. Drugo obilježje dobre politike u službi sveopćeg bratstva: promicanje kulture rada

Drugo obilježje dobre politike moglo bi se okarakterizirati kao promicanje kulture rada kroz razvoj ekonomije i iskorištavanje potencijala svake regije kako bi se ljudi „mogli uzdržavati plodovima vlastitih napora i kreativnosti“.²⁹ U broju 162 enciklike *Fratelli tutti* papa Franjo razvija pravu duhovnost rada kada u toj stvarnosti ljudskoga života vidi osiguranje mogućnosti da „nikne i urodi sjeme koje je Bog zasijao u svakoga“ čovjeka, njegove sposobnosti, inicijative i snage, dok „financijsko pomaganje siromašnima uvijek mora biti privremeno rješenje, kojem se pribjegava u izvanrednim situacijama“.³⁰ No, nije li pak stavljanjem tolikog naglaska na kulturu rada Papa skrenuo prema liberalizmu? Ne, jer Papa ne vjeruje u neoliberalnu dogmu da će slobodno tržište rada samo od sebe riješiti sve, on smatra da je „neophodna [...] aktivna ekonomska politika kojoj je cilj promicati ekonomiju koja pospješuje raznolikost proizvodnje i poduzetničku kreativnost“,³¹ politika „koja neće biti podložna financijskim diktatima“ i koja će „ljudsko dostojanstvo ponovno staviti u središte“.³² Papa neumorno ponavlja kako politika treba biti ispred ekonomije, a ekonomija ispred diktata „tehnokracije koja se vodi paradigmom postizanja najvišega stupnja učinkovitosti“.³³

2.3. Treće obilježje dobre politike u službi sveopćeg bratstva: dati prednost posljednjima

Stavljajući politici na srce promicanje kulture rada, papa Franjo ne udiše novi život samo politici nego i ljubavi koja je u kršćanskim krugovima prečesto bila izjednačena s pukim asistencijalizmom. U enciklici *Fratelli tutti* „ljubav [...] nije besplodni osjećaj, nego najbolji način za postizanje

²⁸ FT 143.

²⁹ FT 161.

³⁰ FT 162; usp.: LS 128.

³¹ FT 168; usp.: LS 129.

³² FT 168; usp.: Papa FRANJO, *Discorso ai partecipanti all'incontro mondiale dei movimenti popolari* (28. X. 2014.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141028_incontro-mondiale-movimenti-popolari.html (28. 9. 2021.).

³³ FT 177; usp.: LS 189.

učinkovitih putova razvoja za sve“.³⁴ Ljubi sigurno ona osoba koja izravno pomaže posljednjima u olakšavanju njihova položaja, ali ljubi još više ona osoba koja mijenja društvene uvjete koji uzrokuju patnje ili, da se poslužimo riječima pape Franje, „ako netko pomaže starijoj osobi prijeći rijeku – a to je prava ljubav – političar im gradi most, a i to je ljubav“.³⁵ Dolazimo tako do trećeg i najvažnijeg obilježja dobre politike koje predstavlja „srž duha politike“, a tiče se spremnosti da se prednost uvijek daje posljednjima.³⁶ To znači odmicanje od „funkcionalističkoga i privatističkoga modela koji nezaobilazno vode u ‘kulturu odbacivanja’“ i zauzimanje za rješavanje situacija „krajnje marginaliziranosti i tjeskobe“³⁷ kroz borbu protiv trgovine ljudima, trgovine ljudskim organima i tkivima, seksualnog iskorištavanja dječaka i djevojčica, rada u ropskim uvjetima, uključujući prostituciju, trgovine drogom i oružjem, terorizma i međunarodnog organiziranog kriminala.³⁸ Govoreći o minimalnom političkom standardu danas, enciklika *Fratelli tutti* ističe tri stvari koje ni jedna politika ne smije propustiti učiniti ili suzbiti, a to su učinkovito uklanjanje gladi dok se tone hrane bacaju, sprečavanje trgovine ljudima³⁹ i odlučan zaokret od politike koja „sije mržnju i strah prema drugim narodima u ime dobra vlastite zemlje“.⁴⁰

³⁴ FT 183.

³⁵ FT 186.

³⁶ Usp.: FT 187; IVAN PAVAO II., *Socijalna skrb. Sollicitudo rei socialis* (30. XII. 1987.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.), br. 42; IVAN PAVAO II., *Stota godina. Centesimus annus* (1. V. 1991.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.), br. 11. Naglasak koji papa Franjo stavlja na posljednje u društvu nije moguće razumjeti bez teologije utjelovljenja. Naime, iz tog otajstva proizlazi da čin vjere nije puko intelektualno prihvaćanje određenih istina, nego prvenstveno egzistencijalni čin koji uključuje čitavoga čovjeka, a to ima svoje epistemološke posljedice: stvarnost nije moguće razumjeti apstraktno, nego samo kroz življenje te stvarnosti. Papa prednost daje stvarnosti u odnosu na ideje, a od svih stvarnosti posebnu pažnju posvećuje posljednjima i patnicima jer bi „bez silaska nad pakao povijesti svako utjelovljenje ostalo djelomično“. Michele NICOLETTI, „Romano Guardini e Papa Francesco: potere e responsabilità“, M. SIMEONI (ur.), *Fratellanza e amicizia sociale in Francesco. Fratelli tutti*, 105.

³⁷ FT 188; usp.: Papa FRANJO, *Discorso al Parlamento Europeo* (25. XI. 2014.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html (28. 9. 2021.).

³⁸ Usp.: FT 188; Papa FRANJO, *Discorso all'incontro con i membri dell'assemblea generale dell'Organizzazione delle Nazioni Unite* (25. IX. 2015.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html (28. 9. 2021.).

³⁹ Usp.: FT 189.

⁴⁰ FT 192.

2.4. Četvrto obilježje dobre politike u službi sveopćeg bratstva: otvorenost prema svima

Četvrto i posljednje obilježje dobre politike u službi sveopćeg bratstva je njegovanje duha otvorenosti prema svima, spremnost na slušanje različitih mišljenja i dopuštanje da svatko pronade prostor za sebe.⁴¹ Očito je da papa Franjo politički prostor ne doživljava kao priliku da se uvjerenja jedne skupine nametnu drugoj, niti se različitost u mišljenjima doživljava kao slabost demokratskog sustava koji bi bio najmanje loš način upravljanja. Za njega je važno pronaći „konvergenciju bar oko nekih pitanja“, a sve ostalo doprinosi „stvaranju onoga prekrasnog poliedra gdje svatko pronalazi svoje mjesto“.⁴² U politici, kao i u ostalim područjima ljudskog djelovanja, Papa je neumorni zagovornik kulture susreta i dijaloga koji počivaju na uvjerenju kako dva para očiju vide bolje od jednog para, kako je vrijedno čuti različite glasove jer se na taj način rađa „uzajamna razmjena darova u korist općeg dobra“.⁴³ Čak i kada uvjerenja i interesi druge strane ne mogu biti prihvaćeni, ne znači da nisu legitimni ili da ne zaslužuju poštovanje i da si politika smije dopustiti zatvaranje u ugodan i samodostatni svijet stavova s kojima će biti zadovoljna samo jedna strana.⁴⁴ To ne znači ustupiti mjesto relativizmu, kao da ne postoje objektivne istine ili čvrsta načela, nego to znači nastojati razumjeti značenje onoga što drugi govori i čini, „nastaviti razgovarati, tražiti dodirne točke i prije svega raditi i truditi se zajedno“.⁴⁵

⁴¹ Usp.: FT 190.

⁴² FT 190.

⁴³ FT 190; Kod pape Franje često nailazimo na povezivanje suprotnosti, a ta crta njegove teologije plod je utjecaja Romana Guardinija kojega Papa često citira u svojim pobudnicama i enciklikama. Naime, prema Guardiniju „Krist ne niječe i ne raspušta radikalna proturječja života, nego je on jedini koji ih zna povezati svojim pogledom. Kršćanski pogled na stvarnost, katolički pogled, nije jedan od pogleda, nije jedna ideologija koja se suprotstavlja drugima [...], nego je pogled Krista na svijet [...]. Crkva nije drugo nego mjesto gdje bi trebalo biti moguće usvojiti taj Kristov pogled na svijet“. M. NICOLETTI, „Romano Guardini e Papa Francesco: potere e responsabilità“, 101-102.

⁴⁴ Usp.: FT 203; Papa FRANJO, *Querida Amazonia. Ljubljena Amazonija* (2. II. 2020.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020.), br. 108.

⁴⁵ FT 203. Zanimljivo je da se pojam „istina“ u enciklici *Fratelli tutti* pojavljuje 69 puta, što je svojevrsni lijek protiv relativizma. Usp.: G. PIANA, „A proposito dell'enciclica *Fratelli tutti* di papa Francesco. Per una politica della fraternità e dell'amicizia“, 6.

2.5. Politički model pape Franje: dobri Samarijanac

Želimo li jednom riječju sažeti politički model pape Franje kako je predstavljen u enciklici *Fratelli tutti*, onda je on svakako utjelovljen u liku dobrog Samarijanca kojemu je posvećeno čitavo drugo poglavlje enciklike. Papa piše:

„Taj nas tekst poziva da oživimo svoj poziv kao građani svoje domovine i cijeloga svijeta, kao graditelji novih društvenih veza. To je uvijek novi podsjećaj, iako je upisan u naše biće kao temeljni zakon: da društvo krene putom postizanja općeg dobra i, polazeći od tog cilja, uvijek iznova gradi svoj politički i društveni poredak, svoju mrežu odnosa i svoj plan za ljude. Svojim je postupcima dobri Samarijanac pokazao kako je život svakoga od nas povezan sa životima drugih: život nije vrijeme koje prolazi, nego vrijeme susreta.“⁴⁶

Dobri Samarijanac nije samo model za osobni nego i za društveni i politički život jer se kriterij prosuđivanja svakog ekonomskog, političkog, socijalnog i duhovnog programa nalazi u prihvaćanju ili odbacivanju ranjenika uz cestu.⁴⁷ No, nije li Papa, vežući svoju viziju politike uz lik dobrog Samarijanca, stupio na područje jedne utopijske vizije politike koja u najmanju ruku ne uzima dovoljno ozbiljno društvenu organizaciju, znanost i institucije civilnoga društva? Ne, jer „ljubav [...] obuhvaća sve: institucije, pravo, tehnologiju, iskustvo, stručne doprinose, znanstvenu analizu, upravne postupke i tako dalje“.⁴⁸ Kao što je dobri Samarijanac „trebao gostionicu koja će mu omogućiti riješiti ono što sam u tome trenutku nije mogao osigurati“, tako ljubav prema bližnjemu „ne rasipa ništa od onoga što je potrebno za preobrazbu povijesti, usmjerenu dobru onih na dnu društvene ljestvice“.⁴⁹

Iako svjestan kako je politika danas jedna od najomraženijih riječi koja je poprimila ružne konotacije radi pogrešaka, korupcije i neučinkovitosti političara, Papa smješta politiku u sam vrh ljudskih aktivnosti koja ideje, poput sveopćeg bratstva i socijalnog prijateljstva, pretvara u stvarnost. Politička aktivnost nastaje kada se pojedinac udruži s drugima kako bi pomogao ne samo jednoj osobi nego kako bi pokrenuo društvene

⁴⁶ FT 66; usp.: Papa FRANJO, *Videomessaggio al TED 2017 di Vancouver* (24. IV. 2017.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2017/documents/papa-francesco_20170426_video_messaggio-ted-2017.html (28. 9. 2021.).

⁴⁷ A. SPADARO, „*Fratelli tutti*. Una guida alla lettura“, 110.

⁴⁸ FT 164.

⁴⁹ FT 165.

processe koji traže opće dobro.⁵⁰ Papa politiku smješta u područje ljubavi koja se izražava na različite načine i poznaje različite razine, od one osobne i intimne do društvene, gospodarske i političke.⁵¹ Viđena na taj način, politika postaje „vrlo uzvišen poziv, jedan od najdragocjenijih oblika ljubavi“,⁵² tzv. „političke ljubavi“ koja se očituje u „iskoraku prema društvenom i političkom poretku“.⁵³ Stavljajući politiku u domenu ljubavi, papa Franjo vraća politici dušu, tj. vraća unutarnju snagu onim liberalnim vrijednostima kao što su poštovanje dostojanstva svake osobe, promicanje uključivog društva i izgradnja međunarodnog poretka u kojem su kulturne razlike izvor obogaćivanja, a kojima liberalna politička vizija nije bila u stanju pružiti dovoljno snažnu osnovu. Naime, „liberalna je vizija sama po sebi suha, formalna i apstraktna. Ona premašuje samu sebe kada zamišlja sveopću civilizaciju mira jer ostavlja ljubav izvan jednadžbe, a ljubav je jedina stvarnost koja može oživjeti liberalne vrijednosti“.⁵⁴

Možemo se na kraju ovoga drugog dijela pitati, što će biti motiv za bavljenje jednim ovako uzvišenim pozivom kao što je politika i kako ustrajati u bavljenju politikom kada ona prečesto odudara od onoga što traži papa Franjo? Enciklika *Fratelli tutti* zaključuje svoje poglavlje o politici riječima: „nije uvijek riječ o postizanju velikih rezultata, [...] ako uspijem pomoći samo jednoj osobi da živi bolje, to je već dovoljno da opravda dar moga života“.⁵⁵ Uostalom, veliki projekti i ostvarenja na koje je politika pozvana nisu djelo samo jedne generacije političara, stoga je „potvrda [...] velike plemenitosti pokretati procese čije će plodove ubirati drugi, polažući nadu u skrivenu snagu sjemena dobrote koje sijemo. Dobra politika združuje ljubav s nadom i s povjerenjem u zalihe dobra koje su u srcima ljudi, unatoč svemu.“⁵⁶

⁵⁰ Usp.: FT 180; PIO XI, *Allocuzione ai professori e agli studenti dell'università cattolica del Sacro Cuore di Milano* »Vogliamo anzitutto« (13. II. 1929.), https://www.vatican.va/content/pius-xi/it/speeches/documents/hf_p-xi_spe_19290213_vogliamo-anzitutto.html (28. 9. 2021.).

⁵¹ Usp.: FT 181; BENEDIKT XVI., *Caritas in Veritate. Ljubav u istini* (29. VI. 2009.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2010), br. 2 (dalje: CV).

⁵² FT 180; usp.: Papa FRANJO, *Evangelii gaudium. Radost evanđelja* (24. XI. 2013.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.), br. 205 (dalje: EG).

⁵³ FT 180; usp.: PIO XI, *Quadragesimo anno* (15. V. 1931.), https://www.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html, br. 88 (28. 9. 2021.).

⁵⁴ D. HOWARD, „Saving liberalism from itself“, 23.

⁵⁵ FT 195; usp.: EG 274.

⁵⁶ FT 196.

3. Politička stajališta koja treba zagovarati u svrhu postizanja sveopćeg bratstva

Jednom kada su u petom poglavlju enciklike *Fratelli tutti* navedena temeljna obilježja dobre politike u službi sveopćeg bratstva, u ostalim dijelovima dokumenta pronalazimo neka stajališta koja će takva politika aktivno zagovarati, npr. opću namjenu dobara i njezino prvenstvo u odnosu na privatno vlasništvo.⁵⁷ Naime, papa Franjo zalaže se za novo „pravno, političko i gospodarsko uređenje svijeta koje će potaknuti međunarodnu suradnju i usmjeriti je prema solidarnom razvoju svih naroda“,⁵⁸ a to znači pozitivno diskriminirati siromašne i nerazvijene zemlje kako bi i one imale pristup međunarodnom tržištu. Takva politika sasvim sigurno neće bogatijim zemljama odmah donijeti neku opipljivu korist, ali za papu Franju postoje neke stvari koje treba činiti „jednostavno zato što su same po sebi dobre, [...] ne očekujući da ću odmah nešto dobiti zauzvrat“.⁵⁹ Takva politika traži jasno zauzimanje stajališta u prilog općoj namjeni dobara, što enciklika *Fratelli tutti* ne propušta učiniti. Naravno, ne odbacujući pravo na privatno vlasništvo, slobodno poduzetništvo i slobodu tržišta, Papa ističe „socijalnu dimenziju svakoga privatnog vlasništva“⁶⁰ i primjenu opće namjene dobara „na države, njihova područja i njihova prirodna dobra“.⁶¹ Iz toga proizlazi da granice država ne smiju stajati na putu ostvarenja temeljnih ljudskih prava, dostojanstvenom životu i vlastitom razvoju, dok države vlastita dobra „ne smiju uskraćivati osobi u potrebi koja dolazi iz nekog drugog mjesta“.⁶²

Otvorena politika na granicama postaje u enciklici *Fratelli tutti* gostoljubiva politika prema imigrantima koja je opisana s četiri glagola: prihvatiti, zaštititi, promicati i integrirati. Papa Franjo nije zagovornik nepotrebnih migracija i zalaže se za osiguravanje dostojanstvenih uvjeta za život u domaćim zemljama, ali kada uvjeti za cjelovit razvoj nisu zadovoljeni, „naša je dužnost poštovati pravo svakog čovjeka da pronađe mjesto na kojem može ne samo zadovoljiti svoje osnovne i potrebe svoje obitelji nego se i u potpunosti ostvariti kao osoba“.⁶³ Možemo se pitati, kakva je to politika koja se ne zadržava samo na prihvaćanju i zaštiti imigranata nego sustavno promiče

⁵⁷ Usp.: FT 120; LS 93.

⁵⁸ FT 138; usp.: CV 67.

⁵⁹ FT 139; usp.: L. BRUNI, „Guide to Reading *Fratelli tutti*“, 3.

⁶⁰ FT 120; usp.: LS 93.

⁶¹ FT 124.

⁶² FT 124.

⁶³ FT 129.

njihova prava i radi na njihovoj integraciji? Na to pitanje Papa odgovara predlažući novi koncept punog državljanstva koji treba zamijeniti diskriminatorni izraz „manjine“, a sve kako bi osjećaji izdvajanja i manje vrijednosti kod nekih skupina u društvu ustupili mjesto jednakosti prava i dužnosti.⁶⁴ Naravno da se ni na ovome području politika ne smije temeljiti na traženju neposredne koristi za zemlje domaćine, nego na svijesti da su migranti za zajednice i društva u koja dolaze prilika „za obogaćivanje i cjelovit ljudski razvoj svijetu“.⁶⁵

Jasno je da se uz ovakva politička stajališta spontano nameće pitanje o tome kako ih opravdati pred onima koji su skeptični, zatvoreni i prestrašeni pred drugima i drukčijima? Ni na to pitanje papa Franjo nas ne ostavlja bez odgovora otvarajući veliku temu sjećanja. Možda se upravo sjećanje na užase koji su se dogodili, poput holokausta, trgovine robljem, atomske bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki, može smatrati najsnažnijim pokretačem dobrih politika u službi sveopćeg bratstva jer su ta sjećanja na nepravde i okrutne patnje simboli „koliko daleko može ići čovjekova zloća kada, raspirena pogrešnim ideologijama, zaboravi temeljno dostojanstvo svake osobe koja zaslužuje apsolutno poštovanje kojem god narodu pripadala i koju god vjeru ispovijedala“.⁶⁶ Suprotstavljanje zaboravu u odnosu na velika zastranjenja čovječanstva nema za cilj samo potaknuti stid ili sterilni osjećaj krivnje nego i „potaknuti izgradnju budućnosti u kojoj će biti više pravde i bratstva“.⁶⁷ Sjećanje na užase koji su se dogodili, ali i na one koji su im se suprotstavili, pomaže „nadjačati svaku želju za dominacijom i uništenjem“⁶⁸ drugih i drukčijih.

Papa je svjestan da se zastupanje ovakvih političkih stajališta ne može prepustiti bilateralnim dogovorima između pojedinih zemalja, i zato

⁶⁴ Usp.: FT 131; Papa FRANJO – Ahmed AL-TAYYIB, „Deklaracija o ljudskom bratstvu za mir u svijetu i zajednički suživot“.

⁶⁵ FT 133; usp.: Papa FRANJO, *Christus vivit. Krist živi* (25. III. 2019.), (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2019.), br. 93.

⁶⁶ FT 247; usp.: Papa FRANJO, *Discorso all'aeroporto Internazionale Ben Gurion* (25. V. 2014.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/may/documents/papa-francesco_20140525_terra-santa-cerimonia-benvenuto-tel-aviv.html (28. 9. 2021.).

⁶⁷ FT 248; usp.: Papa FRANJO, *Discorso al Memoriale della Pace a Hiroshima* (24. XI. 2019.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20191124_messaggio-incontropace-hiroshima.html (28. 9. 2021.).

⁶⁸ FT 249; usp.: Papa FRANJO, *Messaggio per la celebrazione della LIII giornata mondiale della pace* (1. I. 2020.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html (28. 9. 2021.).

ističe potrebu uspostavljanja zajedničkih ciljeva i poštovanja bitnih normi u čitavome svijetu, a to pak zahtijeva „jače i učinkovitije organizirane međunarodne institucije“. ⁶⁹ Jedino snažne međunarodne institucije, poput Ujedinjenih naroda, mogu raditi na učinkovitijoj raspodjeli moći između više subjekata stvarajući tako multilateralnu platformu za pravedniju regulaciju interesa pojedinih država, promicanje istinskoga općeg dobra i zaštitu malih i siromašnih zemalja. ⁷⁰

No, što učiniti kada se konflikt nikako ne može izbjeći i kada su interesi pojedinih zemalja suprotstavljeni do te mjere da se riskira sukob? Za papu Franju rat nikada nije rješenje jer ono što se u prošlosti moglo smatrati „pravednim ratom“, danas za sobom donosi „zla i nereda veće od zla kojem se želi doskočiti“ zbog razvoja „nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja te ogromne i sve veće mogućnosti koje nude nove tehnologije“. ⁷¹ Rješenje konfliktnih situacija treba najprije tražiti u neumornim političkim pregovorima i posredništvima, ali i u nastojanju da se tlačitelja natjera da prestane ugnjetavati druge, neutralizaciji moći koju ne zna koristiti jer „onaj tko trpi nepravdu mora silom braniti svoja i prava svoje obitelji, upravo zato što mora čuvati dostojanstvo koje mu je dano, dostojanstvo koje Bog ljubi“. ⁷² Ono što je važno, jest da motiv za takvo snažno djelovanje ne bude bijes, želja za uništenjem drugoga, osveta ili mržnja, već autentična ljubav prema tlačitelju koja sve čini kako bi tlačitelja natjerala da prestane sa svojim zlodjelima i ugnjetavanjem drugih.

Za kraj možemo još spomenuti i da se među politička stajališta enciklike *Fratelli tutti* može ubrojiti suprotstavljanje onim stvarnostima koje čine kulturu smrti, a to su za papu Franju ponajprije atomsko naoružanje čije potpuno uklanjanje postaje „moralni i humanitarni imperativ“, ⁷³ zatim smrtna kazna koju treba ukinuti u čitavome svijetu ⁷⁴ i doživotni zatvor koji nije ništa drugo nego „skrivena smrtna kazna“. ⁷⁵

⁶⁹ FT 172; usp.: LS 175.

⁷⁰ Usp.: FT 171; Papa FRANJO, *Discorso all'incontro con i membri dell'Assemblea generale dell'Organizzazione delle Nazioni Unite* (25. IX. 2015.).

⁷¹ FT 258.

⁷² FT 241.

⁷³ FT 262; usp.: Papa FRANJO, *Messaggio alla Conferenza dell'ONU finalizzata a negoziare uno strumento giuridicamente vincolante sulla proibizione delle armi nucleari, che conduca alla loro totale eliminazione* (23. III. 2017.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2017/documents/papa-francesco_20170323_messaggio-onu.html (28. 9. 2021.).

⁷⁴ Usp.: FT 263.

⁷⁵ FT 268; usp.: Papa FRANJO, *Discorso alla delegazione dell'Associazione Internazionale di Diritto penale* (23. X. 2014.), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141023_associazione-internazionale-diritto-penale.html (28. 9. 2021.).

Zaključak

Najnovija enciklika pape Franje *Fratelli tutti* dolazi nam kao nastavak dugačkog niza dokumenata iz područja socijalnog nauka Crkve. Njezini se daleki korijeni sasvim sigurno trebaju tražiti još u enciklici *Rerum novarum* (1891.), u nauku Drugog vatikanskog koncila (1962. – 1965.) i enciklici *Pacem in terris* (1963.), a njezina neposredna nadahnuća nalaze se u enciklikama Benedikta XVI., *Deus caritas est* (2006.) i *Caritas in veritate* (2009.) u kojima se društveno polje djelovanja promatra iz perspektive ljubavi. Ako je u svojoj prvoj enciklici *Lumen fidei* (2013.) u središte pažnje postavio odnos prema Bogu, a u svojoj drugoj enciklici *Laudato si* (2015.) odnos prema stvorenju, u enciklici *Fratelli tutti* (2020.) papa Franjo dotiče se odnosa među ljudima.

Fratelli tutti je enciklika širokog raspona koja u svoj vrtlog ideja uključuje prvo osobnu razinu, ali se na njoj ne zaustavlja, nego se širi kako bi uključila onu obiteljsku, zatim socijalnu, pa čak i državnu i međunarodnu razinu. Sadržaj enciklike nije nov, nova je snaga kojom se papa Franjo želi suprotstaviti rastućim podjelama u društvu koje počivaju na pogrešnom uvjerenju kako je svatko odgovoran za sebe, ali ne i za druge, dok su države odgovorne eventualno za svoje građane, ali ne i za susjede. Takvu uvjerenju Papa suprotstavlja „ideju da svako stvorenje ima izvor u Bogu Ocu i da smo u Kristu svi postali braća i sestre, povezani u istome dostojanstvu, brizi i prijateljstvu, što čini jedno od najstarijih socijalnih učenja kršćanstva« prema kojemu su »prvi kršćani oblikovali svoje ponašanje novca, zajednice i politike“.⁷⁶

Enciklika *Fratelli tutti* ima jasno izražen politički karakter jer se njezin doseg ne iscrpljuje u iznošenju ideja i teoretskih stavova, nego želi postati svojevrsni priručnik za uspostavljanje univerzalnih bratskih odnosa. U svijetu u kojemu se politika u najboljem slučaju iscrpljuje u poštovanju procedura, osiguravanju da svatko ima dovoljno prostora za vlastito ostvarenje i u tome da se umije činiti (*know how*), otvorila se ogromna praznina u pitanju o smislu (*know why*) i u umijeću djelovanja ne samo za druge, nego s drugima (*know how with*).⁷⁷ Papa stoga predlaže političarima da si postave prava pitanja:

⁷⁶ Anna ROWLANDS, *Intervento alla Conferenza sulla Lettera Enciclica Fratelli tutti del Santo Padre Francesco sulla fraternità e l'amicizia sociale* (4. X. 2020.).

⁷⁷ Usp.: Leonardo BECCHETTI, „Avere visioni e coltivare progetti“, Giacomo CANOBIO – Giuseppina DE SIMONE – Giovanni GRANDI – Giuseppe NOTARSTEFANO (ur.), *Costruire un mondo nuovo. In dialogo con l'enciclica Fratelli tutti* (Roma: AVE, 2021.), 125-126.

„Zašto to činim? Koji je moj stvarni cilj? Jer kako vrijeme prolazi, razmišljajući o vlastitoj prošlosti, pitanja neće glasiti: ‘Koliko me ljudi podržalo?’ [...] Prava i možda bolna pitanja bit će: ‘Koliko sam ljubavi uložio u svoj posao?’ ‘Što sam učinio za napredak svoga naroda?’ [...] ‘Koje sam stvarne veze stvorio?’“⁷⁸

Bez politike san o sveopćem bratstvu i većem socijalnom miru nikada neće postati stvarnost jer samo politika može ujediniti visoka načela i konkretna, dugoročna nastojanja oko postizanja općeg dobra.⁷⁹ No, politika će moći ostvariti svoj smisao samo ako bude tragala za općim dobrom polazeći od tumačenja osjećaja naroda kojemu služi, promicati kulturu rada kako bi se svatko mogao uzdržavati plodovima vlastitih npora i kreativnosti, prednost uvijek davati posljednjima i njegovati duh otvorenosti prema svima. Ako smo na osobnoj razini pozvani nahraniti gladnoga i doživjeti svoja dobra kao priliku za ljubav prema onima koji imaju manje od nas, zadaća je politike boriti se protiv siromaštva kao takva, otvarati nova radna mjesta, prevladavati nejednakosti, promicati i integrirati one koji bježe od ratom zahvaćenih područja. Ako se takva politika danas čini utopijom, moramo se pitati što oblikuje našu socijalnu imaginaciju i što onesposobljava svijesti i savjesti u stvaranju strategija za rješavanje problema našeg vremena. Papa Franjo zna da je autentično političko djelovanje, između ostaloga, plod susreta s preobrazbenom snagom evanđelja, i zato Crkvi i svijetu poklanja encikliku *Fratelli tutti* kao važan znak nade u bolje danas i sutra.

THE BEST POLICIES IN THE SERVICE OF UNIVERSAL BROTHERHOOD

Summary

The encyclical Fratelli tutti can be considered as an important hermeneutic key for understanding the pontificate of Pope Francis, because he began his papal ministry with a prayer for brotherhood in the world, and now he has approached the topic of brotherhood in a comprehensive and engaged way. At a time when the ecological crisis is spilling over into endangering fundamental relationships between people, and between peoples and nations, the Pope has made his own syntagma of St. Francis – Fratelli tutti. The encyclical, in addition to its theological character, has a pronounced political aspect that extends throughout the document, which aims to influence a change in political understanding and also in the consciousness and conscience of those who deal with politics. The Pope’s intention, of course, is not to write a political manifesto for the Church or to take a political side, but to offer inspiration to politicians and influence the formation of a new

⁷⁸ FT 197.

⁷⁹ Usp.: FT 178.

political culture with the Gospel. The inspiration that the encyclical Fratelli tutti sets out to provide for politics and politicians is summarized in four criteria for the renewal of political action, namely: interpreting the sentiments of the people in order to enable the search for the common good (cf.: FT 159), promoting the culture of work (cf.: FT 161), giving preference to the last (cf.: FT 187), and cultivating a spirit of openness to all (cf.: FT 190). Starting from these criteria, Pope Francis formulates the positions that good politics should advocate, namely: giving priority to the general use of goods in relation to private property (cf.: FT 120), positive discrimination toward poor and underdeveloped countries (cf.: FT 138), the priority of multilateral policy in relation to bilateral policy (cf.: FT 153), the acceptance and integration of migrants (cf.: FT 129), the inclusion of minorities in the broader concept of citizenship (cf.: FT 131), and the exclusion of war as a political option (cf.: FT 257-258).

Keywords: *Fratelli tutti, politics, brotherhood, friendship.*

Translation: Josip Knežević and Kevin Sullivan